

Kas yra foneminė klausa? Kuo foneminė klausa yra svarbi formuojantis šnekamajai ir rašomajai kalbai? Kaip tėveliai gali prisidėti ugdant vaikų gebėjimą skirti kalbos garsus?

FONEMINĖS KLAUSOS APIBRĖŽIMAS

Foneminė klausa – gebėjimas skirti fonemas (kalbos garsus) bei jų požymius.

FONEMINĖS KLAUSOS IR TARTIES RYŠYS

Esant nepakankamai išlavėjusiai foneminei klausai gali formuotis netikslus garsų tarimas. Dažniausiai atsirandantys tarties netikslumai kyla dėl nepakankamo garsų s, z, c – š, ž, č skirtumų suvokimo. Iki 4 m. amžiaus šių grupių garsų painiojimas, keitimas yra laikomas norma. Toks reiškinys, kuomet š grupės garsai žodžiuose keičiami s grupės garsais (*šakutė – sakutė, žolė – zolė, čiaudo – ciaudo ir pan.*) vadinamas *fiziologiniu šveplavimu*. Jeigu perkopus ketvirtuosius metus vaikas vis dar negeba tiksliai ištarti žodžių su s, š grupės garsais, būtina kreiptis į specialistą (logopedą). Atlikęs kompleksinį visos kalbos sistemos vertinimą specialistas nustatys tarties problemų priežastis, esant poreikiui rekomenduos žaidybines veiklas, padedančias lavinti girdimąjį suvokimą (*gebėjimą skirti aplinkos garsus*), foneminę klausą (*gebėjimą skirti kalbos garsus*).

Dėl silpno foneminio suvokimo vaikams sunkiau sekasi ištarti sudėtingos garsinės struktūros žodžius. Juose „pasimeta“, susikeičia vietomis raidės ar net skiemenys: *kupranugaris – prunugaris, karkvabalis – kvarkvabalis, televizorius – tevezorius, motociklas – mociklas ir pan.* Retesniais atvejais vaikai labai stipriai iškraipo daugiaskiemenių žodžių struktūrą arba šių žodžių visiškai neištaria.

FONEMINĖS KLAUSOS IR RAŠYMO ĮGŪDŽIŲ FORMAVIMOSI RYŠYS

Foneminės klausos išlavėjimo lygis tiesiogiai sąlygoja vaiko rašymo gebėjimų formavimąsi. 6-7 metų amžiaus vaikas turėtų gebėti:

- nustatyti žodžio pirmą, paskutinį garsą (*katinas*: pirmas k, paskutinis s; *lapė*: pirmas l, paskutinis è);
- nurodyti garso vietą žodyje (pradžioje, viduryje, pabaigoje: *saulė* – s pradžioje, *pasaka* – s viduryje, *namas* – s pabaigoje);
- pakartoti panašiai skambančių skiemenų, žodžių poras (*sa – ša, sa – ša - ža, ak - ap, po - ap - up, paltas - baltas, tėtė – dėdė, sagutė – šakutė, kalva – galva, lūpos – lubos ir pan.*);
- išskirti sakinyje dažniausiai pasikartojantį priebalsį (*Daina dainuoja dainelę apie drugelį – d; Šerno šeimynoje šeši šerniukai – š*);
- grupuoti žodžius pagal juose esančius garsus, pvz. į atskiras krūveles sudėti paveikslėlius *gėlė, kėdė, katė, langas, banga, ranka*).

Jeigu priešmokykliniame amžiuje, pradėjus lankyti mokyklą vaikui tokio pobūdžio užduotis atlikti sunku, tai rodo, kad foneminės klausos išlavėjimo lygis yra nepakankamas.

Netiksliai suvokiant kalbos garsus, negebant nustatyti jų požymių, diferencijuoti pagrindinių tariamų garsų skirtumų, susiformuoja netvirtas/ netikslus garso ir jį atitinkančio grafinio vaizdo (raidės) ryšys. Neišlavėjusi foneminė klausa tampa pagrindine kliūtimi žodžių garsinės analizės įgūdžiams formuotis. Būtent dėl šių priežasčių vaikai susiduria su sunkumais jau pradiniuose

mokymosi rašyti etapuose – įsimenant raides bei jų elementus, užrašant diktuojamus skiemenis, žodžius, sakinius. Mokytojo diktuojamų žodžių vaikas negeba išskaidyti atskirais nuosekliai išdėstytais elementais (garsais, raidėmis), todėl rašymo iš klausos užduotyse atsiranda raidžių, skiemenų, praleidimo, prirašymo, sukeitimo vietomis klaidos. Painiojamos ir neteisingai raidėmis žymimos kai kurios iš panašiai skambančių garsų porų: *e-ė, ė-ie, o-uo, ai-au, p-b, t-d, b-d, k-g, z-ž, s-š, i-y, u-ū* ir t.t. Vaikas klysta, iškraipo žodžio struktūrą ne tik rašydamas diktuojant, bet ir savarankiškai užrašydamas pavienius žodžius, sakinius.

FONEMINĖS KLAUSOS LAVINIMO IR ŽODŽIŲ GARSINĖS ANALIZĖS ĮGŪDŽIŲ FORMAVIMO GALIMYBĖS

Kaip jau buvo minėta anksčiau, vaikų foneminė klausia ir gebėjimas žodžius analizuoti garsais lavėja netolygiai. Vieniems šie procesai vystosi natūraliai. Kitiems reikalinga speciali papildoma pagalba. Bendrojo ugdymo mokykloje vaikui susidūrus su kalbėjimo, rašymo sunkumais, kurie yra sąlygoti nepakankamo foneminio suvokimo, paprastai skiriama logopedo, kartais ir specialiojo pedagogo pagalba. Užsiėmimų metu specialiais darbo būdais ir metodais vaikai individualiai arba grupėse yra mokomi skirti fonemų akustinius požymius, formuojami jų gebėjimai analizuoti žodžius garsais.

Stiprinti vaikų gebėjimą skirti kalbos garsus, prisidėti formuojant bazinius rašymo įgūdžius be ypatingo pasiruošimo ir specifinių žinių pritaikymo galima ir namuose. Pasikonsultavę su vaiką ugdančiais pedagogais, kasdien 15-20 min. su vaiku užsiimdami malonia, žaidybinio pobūdžio veikla, tėveliai pagelbėtų vaikui įveikti mokymosi sunkumus.

Rekomenduojami pratimai foneminei klausai lavinti:

- Suploti ar kitaip signalizuoti (barkštelėti pieštuku į stalą, treptelėti koja ir pan.) išgirdus žodyje nurodytą garsą (*s: saga, lapė, rasa, mėsa, košė, kaspiniai, vasara, mergaitė, miškas, kiškis...*)
- Nustatyti žodžio pirmą garsą: *ežys - e, ėda - ė, ietis - ie, bulvė - b, dangus - d.*
- Nustatyti žodžio paskutinį garsą: *katė - ė, saga - a, namas - s.*
- Sugalvoti žodžių, prasidedančių nurodytu garsu: *e - eglė, ežeras, ešerys* ir t.t.
- Grupuoti žodžius pagal juose esančias panašiai skambančių garsų poras: *e-ė, ė-ie, o-uo, ai-au, p-b, t-d, b-d, k-g, z-ž, s-š, i-y, u-ū*
Pakaitomis tariate įvairius žodžius, turinčius pasirinktos garsų poros garsus (pvz., garsai *b-d* žodžio pradžioje, žodžio viduryje): **batas, diena, dūda, butas, batutas, dėžė, gėda, kardas, labas, rudas** ir t.t. Vaikas pakelia kortelę su atitinkamą garsą žyminčia raide (*b* arba *d*).
- Jūs pakaitomis rodote pasirinktos garsų poros korteles (*b* ir *d*). Vaikas sugalvoja žodį su atitinkamu garsu.

Rekomenduojami pratimai žodžių garsinės analizės bei sintezės įgūdžiams formuoti

- Vardija žodžio garsus paeiliui: *Ona - o, n, a; lapė - l, a, p, ė.* Sudeda žodį iš raidžių kortelių. Užrašo žodį. Rašymui galite rinktis magnetinę lentelę ir markerį, kad veikla vaikui atrodytų patrauklesnė, mažiau atkartotų sudėtingą ugdymo procesą mokykloje.
Žodžių parinkimo nuoseklumas:

- trijų garsų žodžiai: Ona, ola, yra, ima, eis, veš ir t.t.
- dviskiemeniai žodžiai su atvirais skiemenimis: lapė, katė, rožė, sėdi, moka ir t.t.
- triskiemeniai žodžiai su atvirais skiemenimis: mašina, ragana, dovana, pakaba ir t.t.
- dviskiemeniai žodžiai su uždaro tipo skiemenimis: pirmas, vilkas, darbas, miškas, vaikas ir t.t.
- dviskiemeniai žodžiai su priebalsių sandūromis: **stiklas**, **pirštas**, **vargšas**, **krapšto**, **stropus** ir t.t.
- žodžiai su minkštumo ženklais: žiogas, liūtas, triušis, griuvo, kelionė ir t.t.
- daugiaskiemeniai žodžiai: krokodilas, traktorius, laikraštis, milžinas, begemotas, rankšluostis ir t.t.
- Suskaičiuoja išstarto/ išgirsto žodžio garsus (raides): koja – 4, varlė – 5, vilkas – 6, pipiras – 7, pirštinė – 8. Sudeda žodį iš raidžių kortelių. Užrašo žodį.
- Sudeda žodį iš „pasimetusių“ raidžių: ž s y e – ežys, š m a i n a – mašina. Užrašo žodį.
- Spėlioja žodį, kai duota žodžio schema (žodžio raidžių skaičius, pirma ir paskutinė raidė):
ž __ _ è (žolė), m _ _ _ _ a (muzika), r _ _ _ _ s (robotas) ir t.t.

Parengė Pasvalio Lėvens pagrindinės mokyklos
specialioji pedagogė Inga Ruželienė